

SOCIJALNI KAPITAL KAO FAKTOR ODRŽIVOG RAZVOJA

SOCIAL CAPITAL AS A SUSTAINABLE DEVELOPMENT FACTOR

Sažetak

Socijalni kapital i održivi razvoj su koncepti o kojima se mnogo raspravlja u naučnim krugovima, ali još uvijek ne postoje općeprihvaćene definicije ovih pojmova. Svaki pokušaj naučnog pristupa ovim fenomenima nailazi na brojne prepreke uzrokovane različitim i često protivrječnim razumijevanjem ovih pojmova. Ipak, bez obzira na postojanje tih prepreka, u posljednje vrijeme evidentan je veliki interes naučnika širom svijeta za proučavanjem problematike socijalnog kapitala i njegovog značaja za razvoj društva. Iako bi istraživanja uloge socijalnog kapitala u različitim segmentima razvoja bila olakšana kada bi postojala usaglašenost oko definicija koncepata „socijalnog kapitala“ i „održivog razvoja“, to nikako ne umanjuje doprinos rezultata dosadašnjih istraživanja u ovom području. Budući da se radi o velikom potencijalu, socijalni kapital bi se kao resurs trebao uzet u obzir prilikom definiranja strategija održivog razvoja. S obzirom na veliki broj definicija i jednog i drugog pojma koje su u upotrebi, te na nejasnoće u razumijevanju ovih koncepata, autorica ovog teksta daje pregled definicija koje su se najčešće koristile u empirijskim istraživanjima u ovoj oblasti. Zatim, analizira doprinos različitih studija socijalnog kapitala s obzirom na njegov značaj za održivi razvoj, ističući njegov značaj za razvoj lokalnih zajednica. Na kraju, autorica zaključuje kako bi se sa preciznim definiranjem ovih pojmova izbjegle prepreke na koje se nailazi prilikom mjerenja stepena ostvarenja dugoročnih strateških razvojnih ciljeva. U zaključku se ukazuje kako bi vlasti trebale uzeti u obzir značaj uloge socijalnog kapitala prilikom razvijanja razvojnih politika, te bi u tom smislu trebale učestvovati u njegovom kreiranju.

Ključne riječi: *socijalni kapital, održivi razvoj, sinergija, lokalni razvoj*

Summary

Social capital and sustainable development are concepts, much discussed in scientific circles, but still without any generally accepted definitions of these terms. Any attempt to make a scientific approach to these phenomena encountered numerous obstacles caused by different and often contradictory understanding of these concepts. However, regardless of the existence of these obstacles, recently, the great interest of scholars around the world to study issues of social capital and its importance for the development of society is evident. Although if there were some consistency regarding the definition of “social capital“ and “sustainable development concepts”, then research of role of social capital in various segments of development would be facilitated, however not diminishing the contribution of the previous research results from this area. Since this stands for a great potential, social capital should be considered as a resource when defining the sustainable development strategy. Given the large number of definitions of both notions in use, and the ambiguity in the grasping of these concepts, the author provides an overview of most commonly utilized definitions that have been used in empirical research in this area, subsequently analyzing the contribution of various studies of social capital in view of its importance for sustainable development, stressing its importance for the development of local communities. Finally, the author reaches a conclusion that by these terms' precise defining, obstacles, encountered when measuring the degree of achievement of long-term strategic development objectives, would have been avoided. The concluding section shows how authorities should take into account the importance of social capital development's role in policy fashioning, and in that sense should take participation in its creating.

Key words: *Social capital, sustainable development, synergy, local development*

1. Socijalni kapital – različiti koncepti

Termin „socijalni kapital“ prvi put je upotrijebio L. Judson Hanifan početkom 20. vijeka, ukazujući na značaj uključivanja zajednice u demokratske procese. Socijalni kapital, kako ga je razumijevao ovaj autor, nije se odnosio na privatni posjed, materijalnu imovinu itd., nego na vrijednosti svakodnevnog života ljudi, kao što su dobra volja, prijateljstvo, društvene interakcije između pojedinaca i porodica koje čine određenu društvenu grupu. Koncept socijalnog kapitala u 20. vijeku javlja se još nekoliko puta u

djelima različitih autora (John Seeley, Jane Jacobs, Glenn C. Lourz, Pierre Bourdieu, Ekkehart Schlicht...), ali ne privlači mnogo pažnje u naučnim krugovima. Tek u kasnim 80-im godinama 20. vijeka sociolog James S. Coleman postavlja ovaj termin na intelektualnu agendu upotrebljavajući ga u originalnoj Hanifanovoj verziji. Socijalni kapital za Colemana nije pojedinačan entitet, nego raznolikost entiteta koji imaju zajednička dva elementa: svi se baziraju na nekim aspektima društvenih struktura i oni omogućuju djelovanje određenih aktera – bilo da su to pojedinci ili udruženja – unutar strukture¹.

U literaturi nalazimo na različite definicije socijalnog kapitala:

- „... karakteristike društvene organizacije kao što su povjerenje, norme, i mreže koje mogu unaprijediti efikasnost društva pomoću koordiniranih aktivnosti“ (Putnam, 1993);
- „... sposobnost aktera da obezbijede beneficije kroz predanost članstvu u mrežama i ostalim društvenim strukturama“ (Portes, 1998);
- „... socijalni kapital predstavlja stepen društvene kohezije koji postoji u zajednicama. On se odnosi na procese između ljudi u uspostavljenim mrežama, normama i društvenom povjerenju, koji omogućuju koordinaciju i saradnju za dobrobit svih“ (Svjetska zdravstvena organizacija, 1998);
- «... informacije, povjerenje, i norme reciprociteta koje su prisutne u nekoj društvenoj mreži“ (Woolcock, 1998);
- „Socijalni kapital društva uključuje institucije, odnose, stavove i vrijednosti koje upravljaju međuljudskim interakcijama i doprinose ekonomskom i socijalnom razvoju. Socijalni kapital, međutim, nije jednostavno suma institucija koje podupiru društvo, on je također i ‘ljepak’ koji ih drži na okupu. To podrazumijeva zajedničke vrijednosti i pravila društvenog ponašanja u personalnim odnosima, povjerenje, i društveni osjećaj za civilnu odgovornost zbog čega je društvo nešto više od skupa pojedinaca“ (Svjetska banka, 1998);
- „Socijalni kapital je neposredna neformalna norma koja promovira saradnju između dvije ili više individua“ (Fukuyama, 1999);

---

¹ Opširnije o razvoju koncepta socijalnog kapitala vidjeti u: Putnam, Robert D.: *Democracies in Flux: the evolution of Social Capital in Contemporary Society*, University Press, Oxford, 2002, str. 4–5.

- „Socijalni kapital čine mreže uključujući zajedničke norme, vrijednosti i razumijevanje koji omogućuju saradnju unutar ili između grupa“ (OECD², 2001);
- „Socijalni kapital, posmatran iz aspekta značaja za pojedinca, odnosi se na mogućnost pristupa resursima, zahvaljujući učešću u društvenim mrežama” (Ciabattari, 2007: 35).

Istraživanja Svjetske banke ukazuju i na sljedeću tipologiju socijalnog kapitala prema kojoj razlikujemo uvezujući, premošćujući i povezujući socijalni kapital (Svjetska banka, 2002).

Uvezujući društveni kapital se odnosi na udruge i druge mreže neformalnih asocijacija. On služi kao kolektivni mehanizam za održanje (izlaženje na kraj sa problemima) i upravljanje rizikom u situacijama gdje su odsutni novac, fizički resursi i mreže grupne vrijednosti. Međutim, uvezujući društveni kapital može prisiliti siromašne na dugoročno siromaštvo zato što djeluje kao prepreka za vanjske mogućnosti i resurse, te samim tim može produbiti društvene podjele i konflikte i na taj način onemogućiti razvoj.

Premošćujući društveni kapital, sa druge strane, predstavlja one mreže i formalne asocijacije koje povezuju pojedince i grupe neovisno od glavnih društvenih kategorija i podjela. On siromašnim otvara mogućnost da pristupe novim resursima, te unapređuje opće povjerenje i reciprocitet. Samim tim premošćujući društveni kapital igra ključnu i dugoročnu ulogu u održivom razvoju.

Povezujući društveni kapital predstavlja veze koje pojedinci imaju sa višim nivoima na kojima se donose odluke i alociraju resursi, te im samim tim potencijalno omogućava pristup dodatnim resursima i omogućuje da budu politički relevantni.

Stanovišta o socijalnom kapitalu se razlikuju, ali ono što je svim teorijama zajedničko jeste da je interakcija među pojedincima unutar pojedinih društvenih struktura ono što omogućuje održavanje reprodukcije društvenih beneficija. Kao ključni elementi socijalnog kapitala najčešće se navode socijalne norme uzajamnosti, mreže i povjerenje kao sastavni dio društvenih interakcija. Norme uzajamnosti/reciprociteta su veoma značajan izvor socijalnog kapitala. Ukoliko se neko društvo odlikuje sistemom društvenih normi koje se strogo poštuju i čije se kršenje sankcionira na

² Organization for economic cooperation and development: Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj

adekvatan način, pretpostavlja se da će i stupanj povjerenja koji postoji među ljudima u tom društvu biti veći. Mrežu čini povezana grupa ljudi koji obično imaju neke zajedničke atribute. Naprimjer, članovi mreže mogu biti ljubitelji nekog sporta ili dijeliti zajedničke interese. Povjerenje se odnosi na nivo povjerenja koje ljudi imaju u to da će neko drugi djelovati u skladu s onim što je rekao, da će uraditi ono što se očekuje, ili da je to što je neko rekao pouzdano. Povjerenje se može vezati ne samo za pojedince, nego i za grupe i institucije u društvu, uključujući vlasti.

Socijalni kapital stvara se u različitim tipovima međuljudskih odnosa, kao što su porodični odnosi, prijateljstvo, poslovni odnosi, odnosi unutar obrazovnih, religijskih, etničkih, interesnih i drugih grupacija, države i ostalih institucija. S obzirom na obimnost ljudskih interakcija, veoma je teško odrediti izvore odnosno osnovne faktore koji utiču na formiranje socijalnog kapitala. Svjetska banka i OECD su identificirali osam izvora ili dimenzija koje se smatraju relevantnim za razvoj socijalnog kapitala. To su: porodice, škole, lokalne zajednice, firme, civilno društvo, javni sektor, gender i etničke grupe. Ove međunarodne agencije razmatraju mogućnost formiranja socijalnog kapitala na svakom od ovih nivoa. Međutim, veoma je teško strogo definirati izvore socijalnog kapitala i objasniti načine na koji se on stvara. Različite koncepcije socijalnog kapitala, razlikuju se i u pogledu izvora i determinanti socijalnog kapitala. S obzirom na višeznačnost socijalnog kapitala i složenost definicija, ovaj termin je još uvijek dosta kompleksan i stoga je nemoguće nastojati ga objasniti iz nekoliko datih izvora.

Najpoznatiji svjetski kritičar koncepta socijalnog kapitala Ben Fine (2010) ukazuje na to kako je postojanje različitih pristupa definiranju ovog pojma dovelo do njegove zloupotrebe. Kako bi se izbjegle zamke koje otežavaju razumijevanje socijalnog kapitala, a samim tim utiču i na adekvatan pristup istraživanju ovog fenomena, Fine u svom kritičkom osvrtu na studije o socijalnom kapitalu ukazuje na koji način bi se trebala vršiti istraživanja o socijalnom kapitalu.

S obzirom da je socijalni kapital kao koncept relativno nov i višeznačan, njegovo mjerenje je naročito problematično. U empirijskim studijama korišten je veliki broj različitih varijabli kao indikatora socijalnog kapitala. Najčešće korišteni indikatori za mjerenje socijalnog kapitala su:

- učešće pojedinaca u različitim tipovima organizacija i neformalnih mreža,

- stupanj povjerenja u druge ljude i solidarnost,
- učešće u kolektivnim aktivnostima i saradnja sa ostalim članovima zajednice,
- pristup informacijama i komunikacija,
- socijalna kohezija i uključenost, te
- osnaživanje građanskog uticaja i političke aktivnosti.

Čini se da definicija koju je ponudila Svjetska banka sadrži gotovo sve najvažnije elemente socijalnog kapitala koji se najčešće koriste pri njegovom definiranju, te bi se u tom smislu mogla smatrati referentnom tačkom za potrebe ovog teksta.

2. Održivi razvoj, višeznačnost, problemi realizacije

Održivi razvoj je, kao i socijalni kapital, također višeznačan i kompleksan pojam, što njegovo razumijevanje čini problematičnim. U literaturi se navodi čak 40 definicija održivog razvoja (Carter, 2004: 216) od kojih je najčešće korištena ona koju je Svjetska komisija za okoliš i razvoj (World Commission on Environment and Development – WCED) upotrijebila u svom izvještaju poznatom kao *Burttland Report* 1998. godine. U tom dokumentu održivi razvoj je definiran na sljedeći način: „Održivi razvoj je onaj razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih naraštaja a da ne ugrožava sposobnost budućih da zadovolje vlastite potrebe“ (WCED, 1987: 43). Kao ključna načela održivog razvoja navode se jednakost³, demokratija⁴, načelo opreza⁵, integracija zaštite⁶, te planiranje⁷.

Koncept održivog razvoja temelji se na tri područja: ravnomjernom ekonomskom rastu, zaštiti i očuvanju okoliša, te poštivanju i unapređenju socijalnih i ljudskih prava. Iako su na početku isticana prva dva aspekta

3 „Naša nesposobnost da promičemo opći interes u održivom razvoju često je proizvod relativnog zanemari- vanja ekonomske i društvene pravde u i među državama“ (WCED, 1987: 49)

4 „Održivi razvoj zahtijeva: politički sistem koji garantuje stvarno učešće građana u procesu odlučivanja“ (WCED, 1987: 65)

5 „Kako bi zaštitile okoliš, države će općenito postupati oprezno prema svojim mogućnostima. Tamo gdje postoji opasnost za ozbiljnu i nepopravljivu štetu, nedostatak sigurnih naučnih dokaza neće se koristiti kao razlog za odgađanje mjera u sprečavanju uništavanju okoliša.“ (Agenda 21, načelo 15)

6 „Cilj održivog razvoja i integrirane prirode globalnog izazova okoliša i razvoja predstavlja problem za institucije (...) koje su osnovane na temelju uskih preokupacija i razgraničenih briga.“ (WCED, 1987: 9)

7 Agenda 21 nalaže da svaki nivo vlasti (nacionalne, regionalne i lokalne) mora planirati strategiju održivog razvoja.

koncepta, razvojem ideje sve se veća pažnja posvećivala i jačanju socijalnog aspekta koncepta. Osnovna ideja koncepta održivog razvoja sastoji se u tome da se uz pomoć razvijanja moderne tehnologije uspostavi ravnoteža između tri navedene komponente.

Bez obzira na činjenicu da ne postoji jasno definirano općeprihvaćeno značenje održivog razvoja, u literaturi se mogu naći različiti pokušaji uspostavljanja tipologija održivog razvoja. Najdetaljnija je ona koju je prezentirao O'Riordan (Carter, 2004: 219), a koja razlikuje faze održivosti s obzirom na način vrednovanja ljudskih i prirodnih resursa. Prema ovoj tipologiji, u vrlo slaboj održivosti potrošnja prirodnih resursa se može smanjivati pod uvjetom da se oni kompenziraju povećanjem ljudskog kapitala. Slaba održivost osigurava zaštitu esencijalnih prirodnih resursa kao što su ozon, tropske šume..., ali je još uvijek dozvoljena zamjena drugim vrstama prirodnih resursa. U snažnoj održivosti primjena načela opreza najviše dolazi do izražaja jer se svako korištenje prirodnih resursa treba nadoknaditi (recikliranje, pošumljavanje, smanjivanje nejednakosti i sl.). U vrlo snažnoj održivosti potpuno se primjenjuje koncept dubinske ekologije⁸ koju karakteriziraju državna ekonomija, društveno-političko i ekonomsko samopouzdanje.

Nejasnoće u razumijevanju koncepta održivog razvoja dovele su do mnogih kontradiktornih tumačenja ovog pojma. Tome je u najvećoj mjeri doprinijelo nepostojanje preciznih kriterija koji bi pomogli zemljama da realiziraju načela održivog razvoja. Umjesto toga, postoje različite strategije usmjerene na ostvarenje održivog razvoja koje su bazirane na vrlo nejasnom konceptu, te stoga ne mogu ni mjeriti stepen ostvarenog cilja u tom pravcu.

Koncept održivog razvoja će se u ovom tekstu razmatrati s obzirom na navedena tri temeljna područja koja bi se mogla smatrati relevantnim indikatorima njegovog ostvarenja u konkretnim društvenim zajednicama.

---

⁸ Dubinska ekologija predstavlja oblik radikalne ekološke kritike tehničke civilizacije jer kritizira njezine temeljne vrijednosti – tehnolatriju (religiozno obožavanje tehnike), antropocentrizam (uvjerenje da samo ljudi imaju vrijednost), instrumentalizam i resursizam (shvaćanje prirode kao “skladište sirovina”), konzumizam (izjednačavanje blagostanja i atomizirane potrošnje tehničkih novotarija i senzacije masovnih medija), linearni progresivizam (uvjerenje o postojanju povijesno-socijalnog napretka, koji kulminira u modernoj civilizaciji) itd. Opširnije o ovom konceptu vidjeti u: Markus, T.: *Dubinska ekologija kao ekološka filozofija*, u: *Socijalna ekologija*, Zagreb, 2003, str. 143–163.

3. Značaj uključivanja socijalnog kapitala u strategije o održivom razvoju

Socijalni kapital se mora tretirati kao jedan od bitnih elemenata ekonomskog i društvenog razvoja svake šire zajednice jer osigurava efikasan pristup privrednim resursima i omogućuje razvoj ljudskih potencijala i potencijala društva uopće.

3.1. Empirijska istraživanja o ulozi socijalnog kapitala u održivom razvoju

Na veliki značaj socijalnog kapitala za održivi razvoj ukazuje Kanchan Chopra u svom eseju "Socijalni kapital i održivi razvoj: uloga formalnih i neformalnih institucija u zemljama u razvoju" – "Social capital and sustainable development: the role of formal and informal institutions in a developing country" (2001). Chopra smatra da je koncept "socijalni kapital" dao jednu sasvim novu dimenziju raspravama o održivom razvoju. Institucije su dugo vremena smatrane ključnim u teoriji o razvoju. Međutim, uvidom u zastupljenost formalnih i neformalnih grupa koje čine socijalni kapital, koncept razvoja se povezuje sa drugim faktorima koji polako preuzimaju centralnu poziciju u teoriji o razvoju. Održivi razvoj je uvjetovan širinom interakcija koje se ostvaruju u okviru tradicionalnih podjela između države, tržišta i netržišnih institucija koje kreiraju socijalni kapital u društvu. Jačanje neformalnih institucija korištenjem tehnologije, finansija i humanog kapitala iz različitih sektora predstavlja suštinski faktor u operacionalizaciji koncepta održivog razvoja.

Istražujući različite metode unapređenja socijalnog kapitala Peter Evans (1997) dolazi do zaključka da bi bolje razumijevanje prirode sinergijskih odnosa između države i društva i uvjeta pod kojim se ovi odnosi najlakše ostvaruju trebalo postati značajna komponenta svih budućih teorija o razvoju. Evansova vizija sinergije ima stroge implikacije na teorijsku i praktičnu dimenziju rasprave o društvenom i ekonomskom razvoju. U teorijskom smislu ona zahtijeva pristup razvoju iz aspekta širih institucionalnih okvira. Ništa više ne može ograničiti složene interakcije između društvenih aktera, neformalnih normi i mreža i formalnih organizacionih struktura koje su uključene u kreiranje sinergije. Sinergija je toliko snažno oružje razvoja da se nikako ne smije ignorisati u teoriji o razvoju. Ona uvećava društveno vrijedne rezultate koji mogu biti derivirani iz postojećih resursa a koji zahtijevaju minimalno ulaganje materijalnih resursa i vlastite kreativnosti. S praktične strane, ove analize impliciraju da oni koji su za-

interesovani za kreiranje socijalnog kapitala, čak i među grupama koje su u opoziciji prema državi ne smiju automatski pretpostaviti da je država neprijatelj. Čak i u relativno autoritarnim režimima, saradnja sa reformskim snagama unutar države može biti produktivna.

Nekoliko istraživača proučavalo je odnose između indikatora socijalnog kapitala i niza ekonomskih varijabli, uključujući lična primanja, investicije, produktivnost i bruto društveni proizvod.

Knack i Keefer (1997) istraživali su socijalni kapital mjereći stupanj povjerenja i građanske saradnje na uzorku od 29 tržišnih ekonomija. Oni su ustanovili da indeks povjerenja raste za deset procenata što je povezano sa povećanjem godišnjeg bruto društvenog proizvoda po glavi stanovnika za 0,8 procenata u periodu od 1980. do 1992, a da povećanje od osam procenata u polju građanske saradnje povezano sa povećanjem ekonomskog rasta za više od jednog procenta.

Inglehart (1997) je ustanovio prilično pozitivnu korelaciju između članstva u grupama i ekonomskog razvoja u siromašnijim zemljama i prilično negativnu korelaciju između ovih varijabli u bogatijim zemljama. Inglehart ukazuje na to da njegovo otkriće podupire stajalište da volonterske organizacije igraju pozitivnu ulogu u ranoj fazi ekonomskog razvoja.

Narayan i Pritchett (1997) su mjerili socijalni kapital u ruralnim dijelovima Tanzanije. Istraživanje je provedeno u 87 sela u području ruralne Tanzanije, a fokus istraživanja je bio na istraživanju socijalnog kapitala i prihoda domaćinstava. Njihovo istraživanje je bilo fokusirano na mjerenje tri aspekta socijalnog kapitala: individualno članstvo u grupama; karakteristike tih grupa; individualne vrijednosti i stavovi, naročito njihova definicija i očekivani nivo povjerenja u različitim grupama, i njihova percepcija socijalne kohezije. Ispitanicima su, također, postavljana pitanja o karakteristikama svake od grupa čiji je pojedinac bio član, uključujući prihod grupe, njeno funkcionisanje i proces donošenja odluka. Oni su upoređivali ove pokazatelje socijalnog kapitala sa podacima o prihodu domaćinstava u istom selu. Došli su do zaključka da socijalni kapital dovodi do povećanja prihoda domaćinstava. Pokazalo se da socijalni kapital utiče na primanja domaćinstava putem mehanizama, kao što su bolje pružanje javnih usluga, veća upotreba modernih agrikulturnih sredstava, veća aktivnost zajednice na izgradnji puteva i veća upotreba kredita u agrikulturi. Istraživanje porodica u ruralnim područjima pokazalo je da su neformalni sistemi kao porodica, prijatelji i susjedi i manje formalni sistemi kao što su zadruge i klubovi naročito važni izvori prijateljstva, statusa informacija i usluga.

3.2. Socijalni kapital kao indikator održivog razvoja

Kreirajući svoje nacionalne strategije razvoja, razvijene zemlje poput Kanade, socijalni kapital tretiraju kao jedan od bitnih indikatora razvoja (Smith, 2004). Kanadska vlada je usvojila set indikatora o održivom razvoju zahvaljujući inicijativi koju je pokrenula nezavisna agencija kanadske vlade Nacionalni radni sto za okoliš i ekonomiju (NRTEE), koju sačinjava 25 donosilaca odluka i profesionalaca iz svih sektora društva. Premisa od koje se krenulo je da društvo mora više računati na ekonomske, okolišne i ljudske resurse koji su neophodni za održavanje zdravog društva i ekonomije. Zbir ovih resursa čini nacionalni kapital koji se mora održavati, ako se želi postići održivost. Ova agencija je došla do zaključka da Kanada nema dovoljno podataka o prirodnim i ljudskim resursima i o povezanosti između okolišnih, socijalnih i ekonomskih pitanja. Kanada se, kao i ostale razvijene zemlje, oslanja uglavnom na makroekonomske indikatore, kao što je bruto društveni proizvod, prilikom donošenja strategija ekonomskog razvoja. Ovi indikatori obuhvataju samo jedan dio faktora koji utiču na razvoj a koji nisu uključeni u strateške razvojne ciljeve. Stoga NRTEE predlaže set lako razumljivih indikatora za mjerenje prirodnog i humanog kapitala :

- indikator za mjerenje čistoće zraka,
- indikator za mjerenje čistoće pitke vode,
- indikator za mjerenje emisije gasova,
- indikator za mjerenje šumskih površina,
- indikator za mjerenje močvarnih područja, te
- indikator za mjerenje humanog kapitala

NRTEE je predložio Federalnoj agenciji za statistiku da ove indikatore objavljuje na godišnjoj bazi, a da ih Ministarstvo finansija Kanade uključi u državni proračun. Ova agencija je, također, predložila da se baza podataka proširi i na izvještavanje o kapitalu, tj. da se u državni proračun uključe podaci o prirodnom, humanom i socijalnom kapitalu. Ovakvi indikatori bi trebali pružiti bolju osnovu za procjenu interakcija između ekonomije, okoliša i društva, te unaprijediti mogućnosti mjerenja progressa u tom pravcu.

U kanadskom primjeru je evidentan značaj koju je odigrala organizacija, kao što je NRTEE. Uloga ove organizacije u podsticaju vlade da istraži mogućnosti za kreiranje indikatora održivog razvoja i da uključi aktere iz različitih oblasti u diskusiju bila je ključna za rezultat.

Socijalni kapital sve je više u fokusu istraživača, analitičara i donosilaca odluka. Interes za proučavanjem socijalnog kapitala doveo je do potrebe za mjerenjem socijalnog kapitala u cilju boljeg razumijevanja društva i njegovog funkcioniranja. Mjerenje socijalnog kapitala omogućuje dodatne varijable za društvena pitanja koja se ne mogu objasniti socioekonomskim i demografskim indikatorima. Sve je više istraživanja koja su usmjerena na osiguravanje okvira za razumijevanje različitih dimenzija i komponenata socijalnog kapitala i načina koji će olakšati njihovo mjerenje. U tom smislu, evidentni su naponi istraživača usmjereni na razumijevanje, opisivanje i definiranje socijalnog kapitala u kontekstu ostalih formi kapitala (prirodnog, finansijskog i humanog), te na njegov doprinos društvenom blagostanju. Istraživanja su pokazala (Boutiller, 2009) da velike kompanije, ako žele uspjeti ostvariti ciljeve koji se od njih očekuju na globalnom planu poštujući pri tom osnovne principe koncepta održivog razvoja, moraju posvetiti ozbiljnu pažnju socijalnom kapitalu. To znači da moraju pažljivo analizirati mnogostruke odnose između različitih društvenih grupa koji mogu biti od ključnog interesa za ostvarenje njihovih ciljeva. Uzimajući u obzir njihove interese, kompanije mogu izraditi strategije koje će omogućiti postizanje zajedničkih ciljeva uz maksimalno poštovanje osnovnih principa održivog razvoja.

Brojne su studije u kojima su identificirane aktivnosti vlasti za koje se vjeruje da bi mogle osnažiti formiranje socijalnog kapitala. Naprimjer, stručnjaci i donosioci odluka u SAD-u koji su okupljeni u Saguaro grupu⁹ radili su zajedno više od tri godine kako bi istražili praktične načine za izgradnju socijalnog kapitala, te su izradili listu od 38 preporuka. Dok su neke od preporuka namijenjene uposlenicima, porodicama i pojedincima, većina je onih koje su namijenjene vlastima. Oficijelna stranica Svjetske banke o socijalnom kapitalu nudi sugestije i ilustracije kao i napredne ideje i prijedloge brojnih vladinih i nevladinih organizacija i nezavisnih autora. Postoje razlike u pristupima kod različitih autora. Ove razlike su dijelom proizašle iz različite konceptualizacije socijalnog kapitala i različiti-

---

9 Profesor Robert D. Putnam pokrenuo je inicijativu pod nazivom *The Saguaro Seminar: Civic Engagement in America* (Saguaro seminar: *Građanski angažman u Americi*) u okviru Škole za upravu na Univerzitetu Harvard. Projekt je fokusiran na širenje spoznaja o nivoima povjerenja i učešću zajednice u strategijama razvoja. Seminar Saguaro obuhvata veliki broj istraživanja u oblasti socijalnog kapitala. Službena stranica inicijative Seguro seminara je <http://www.ksg.harvard.edu/saguaro/index.htm>. U okviru ove inicijative publikuje se izvještaj pod nazivom „Bettertogether” koji se može naći na veb-stranici: www.BetterTogether.org. Grupu Saguaro čini 33 člana, uključujući lidere iz različitih oblasti (od vladinih zvaničnika do vjerskih lidera, od predstavnika sindikalnih organizacija do direktora kompanija, od izabраниh predstavnika vlasti do uličnih radnika). Svi članovi posvećeni su unapređenju infrastrukture građanskog angažmana u Americi. Ovih 25 praktičara i devet akademskih istraživača od 1999. god. organizuju dvodnevne sastanke u cilju razvijanja praktičnih strategija za unapređenje socijalnog kapitala u Americi.

tog razumijevanja načina na koji se socijalni kapital formira. Drugi razlog ove razlike proističe iz činjenice što neki autori daju svoje prijedloge u zavisnosti od specifičnosti situacija i potreba društvenih zajednica u kojima su provedene studije. Naprimjer, neki od prijedloga istraživača Svjetske banke su primjenjivi isključivo na smanjenje siromaštva u zemljama „Trećeg svijeta“, dok su neki od prijedloga Seguro grupe, kao što je proces reforme u finansiranju političkih kampanja, relevantne samo za Sjedinjene Američke Države.

4. Uloga socijalnog kapitala u razvoju lokalnih zajednica

Sinergija između različitih sektora društva koju omogućuje socijalni kapital najbolje se očituje na lokalnom nivou. Na Svjetskoj konferenciji o zaštiti životne sredine i razvoju, koja je održana u Riju 1992. godine, usvojena je Lokalna agenda 21, dokument koji implicira da je za postizanje održivog razvoja potrebna saradnja svih sektora društva. Osnovni principi na kojima počiva Lokalna agenda 21 su:

- učešće lokalnih vlasti,
- učešće stanovništva, posebno žena, omladine, nevladinih organizacija i poduzetnika,
- dugoročan proces planiranja i razgovora, koji se bazira na integraciji ekonomskih, ekoloških i socijalnih aspekata,
- cilj je program djelovanja s kojim se svi slažu (konsenzus) i koji je orijentisan ka osnovama održivog razvoja,
- radi se o procesu tokom kojeg svi sudionici uče jedni od drugih,
- novi način razumijevanja politike (kooperacija i konsenzus) dolazi do izražaja, te
- postizanje cilja, odnosno kretanje ka cilju mora se uvijek nanovo ispitivati tokom ovog procesa i to na osnovu jasnih indikatora.

Lokalna agenda 21 podrazumijeva aktivan društveni angažman građana, te je stoga za njenu uspješnu implementaciju potrebno osigurati angažiranost različitih aktera društvene zajednice iz oblasti politike, uprave, ekonomije, sindikata, religioznih zajednica, udruženja i neformalnih grupa građana. Učešće lokalnih zajednica u ostvarivanju ciljeva imenovanih u Agendi 21 je od odlučujućeg značaja za njihovu realizaciju. U poglavlju

28 Lokalne agende 21 navodi se: „Lokalne zajednice su te koje upravljaju ekonomskom, socijalnom i ekološkom infrastrukturom, nadziru građevinske i urbanističke planove, odlučuju o lokalnoj politici zaštite životne sredine, o propisima u ovoj oblasti, te sudjeluju i u provođenju nacionalne i regionalne politike zaštite životne sredine. Kao politički i upravni nivo koji je najbliži građanima lokalne zajednice igraju glavnu ulogu u procesu informisanja i mobiliziranja građana na putu ka održivom razvoju. Svaka lokalna zajednica trebalo bi da započne razgovore sa svojim građanima, lokalnim organizacijama i privatnim poduzetnicima, te da zajedno s njima zaključi i donese nacrt ‘lokalne Agende 21’, specifične za svoje područje. Stalnim konsultacijama i postizanjem konsenzusa lokalne zajednice će u razgovoru sa organizacijama svojih građana, obrtnika, poduzetnika biti u mogućnosti da formulišu najbolju strategiju održivog razvoja. Sa druge strane, stalnim konsultacijama mijenja se svijest građana o pitanjima održivog razvoja”.

Rukovodeći se osnovnim principima Agende 21, svaka lokalna zajednica bi trebala da definira najbolju strategiju svoga razvoja koja je nastala kao rezultat planiranja uz učešće svih aktera zajednice. Koliko je jedna zajednica u stanju da mobilizira građane i uključi što više aktera zajednice u kreiranje strategije lokalnog razvoja najviše zavisi od socijalnog kapitala koji postoji u zajednici. U društvima sa nižim stupnjem socijalnog kapitala vrlo je teško okupiti građane da uzmu učešće u rješavanju određenih pitanja od zajedničkog interesa. Manjak socijalnog kapitala, uzrokovan različitim faktorima (od kojih je najznačajniji gubitak povjerenja u druge ljude, lokalne vlasti itd.) može biti veoma poguban za razvoj malih zajednica. Međutim, socijalni kapital se može izgraditi postepenim uključivanjem svih aktera zajednice u proces planiranja lokalnog razvoja. Planiranje lokalnog razvoja uz učešće zajednice koji se u literaturi često naziva učesničko planiranje, igra veliku ulogu u procesu stvaranja i jačanja socijalnog kapitala.

5. Zaključak

Socijalni kapital je nešto na šta se mora računati prilikom planiranja dugoročnih strategija održivog razvoja. To je veoma teško postići ako se prethodno jasno ne definira šta se podrazumijeva pod pojmovima “socijalni kapital” i “održivi razvoj”. U suprotnom može doći do veoma spornih i kontradiktornih prijedloga koji proizlaze iz suštinskog nerazumijevanja ovih koncepata.

Preciznim definiranjem kriterija za mjerenje stupnja ostvarenja socijalnog kapitala i održivog razvoja može se ostvariti veliki napredak u

mjerenju stepena ostvarenja dugoročnih strateških razvojnih ciljeva koji su u uvjetima nepostojanja takvih kriterija potpuno nejasni i neizvjesni.

Kako je socijalni kapital važan resurs u postizanju održivog razvoja potrebno je raditi na njegovom razvijanju. Vlasti bi svojim mjerama podsticanja rada udruženja građana i kreiranja atmosfere za učešće ovih organizacija u realizaciji programa koji su od javnog interesa umnogome unaprijedila postojeći socijalni kapital. Vlade razvijenih zemalja već poduzimaju različite aktivnosti u cilju jačanja različitih formi socijalnog kapitala. Osiguravanje osnovnog sistema svojinskih prava i građanskog poretka su normalni preduvjeti za povećanje društvenog povjerenja. Također, često se u postojećim programima vlasti nalaze ciljevi koji su usmjereni na jačanje formi socijalnog kapitala, iako nisu formulirani na taj način. Postoje različiti prijedlozi vladinih politika koje bi mogle ojačati socijalni kapital. Neki prijedlozi npr. da se poveća izvor finansiranja za obrazovanje su usmjereni na otkrivanje širih determinanti koji pokazuju nivo socijalnog kapitala u društvu. Drugi prijedlozi ukazuju na istraživanje uticaja socijalnog kapitala i njegovih izvora i efekata, na mnogo direktniji način, kroz aktivne vladine politike kreiranja novog socijalnog kapitala, ili kroz promjene vladinog pristupa u stimuliranju latentnog socijalnog kapitala. Država svojim mjerama može i da ozbiljno ugrozi socijalni kapital, koji je veoma teško obnoviti. Međutim, vlasti često moraju da se upuste u promovisanje zajednica ukoliko u društvu ne postoji sklonost ka spontanom udruživanju. Naravno, državna intervencija sa sobom nosi rizik, pošto ona vrlo lako može potkopati spontane zajednice koje se uspostavljaju u civilnom društvu

Kako je socijalni kapital značajan resurs lokalnog razvoja, vlasti moraju voditi računa o tome da više rade na mobilizaciji stanovnika lokalne zajednice na konkretnim akcijama u kojima će zajedno raditi različiti akteri zajednice (pripadnici političkih stranaka, članovi udruženja građana, predstavnici manjinskih grupa, članice ženskih organizacija, ugroženih skupina stanovništva itd.). S druge strane, ne smiju se zanemariti niti naponi nevladinih organizacija da u partnerstvu sa vlastima i biznis sektorom rade za dobrobit zajednice. Saradnja svih sektora društva osigurava povjerenje građana u njihov rad, te samim tim dovodi do osnaživanja socijalnog kapitala

Edukacija o civilnom društvu i korištenje iskustva i dobrih praksi drugih zemalja su osnovni preduvjeti za izradu dugoročnih razvojnih planova u koje trebaju da budu uključeni predstavnici svih segmenata društva (stručnjaci, predstavnici udruženja građana, predstavnici poslovnog sektora, djelatnici u državnim službama itd.).

Literatura

1. Boutilier, Robert: *Stakeholder Politics, Social Capital, Sustainable Development, and the Corporation*, Greenleaf Publishing, 2009.
2. Carter, Neil: *Strategije zaštite okoliša: ideje, aktivizam, djelovanje*, Barbat, Zagreb, 2004.
3. Chopra, Kanchan: *Social capital and sustainable development: the role of formal and informal institutions in a developing country*, 2001.
4. Ciabattari, T.: *Single mothers, social capital, and work-family conflict*, Journal of Family Issues, 2007, str. 34–60.
5. Evans, Peter: *Government Action, Social Capital and Development: Reviewing the Evidence on Synergy*, In *State-Society Synergy: Government and Social Capital in Development*, edited by Peter Evans. University of California Press/University of California International and Area Studies Digital Collection, Edited Volume #94, 1997, str. 178–209, <http://repositories.cdlib.org/uciaspubs/research/94/8>
6. Fine, Ben: *Theories of Social Capital: Researchers Behaving Badly*, IIPPE, Pluto, 2010.
7. Fukuyama, Francis: *Social Capital and Civil Society*, The Institute of Public Policy, George Mason University, 1999.
8. Inglehart, R.: *Modernization and Postmodernization – Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, New Jersey, 1997.
9. Knack, S. – P. Keefer: *Does social capital have an economic pay off? A cross-country investigation*, Quarterly Journal of Economics, vol 112, no 4, 1997, pp. 1251-1288.
10. Markus T.: *Dubinska ekologija kao ekološka filozofija*, u : *Socijalna ekologija*, Zagreb, 2003, str. 143–163.
11. Narayan, D. – L. Princhett: *Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania*, World Bank Policy Research Working Paper no. 1796, World Bank, Washington, 1997.
12. OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development): *The Well-being of Nations: the Role of Human and Social Capital*, OECD, Paris, 2001.
13. Smith, R: *The role of institutions in building frameworks to measure sustainable development: the canadian experience*, in: OECD: *Measuring sustainable development: Integrated economic and social frameworks*, 2004, str. 21–29.

14. Ostrom, E.: *Collective Action and the Evolution of Social Norms*, Journal of Economic Perspectives, 2000, str. 137–158.
15. Portes, A.: *Social capital: its origins and applications in modern sociology*, Annual Review of Sociology. 24, 1998, str. 1–24.
16. Putnam, Robert D.: *Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy* (Princeton, NJ: Princeton University Press), 1993.
17. Putnam, Robert D.: *Democracies in Flux: the evolution of Social Capital in Contemporary Society*, University Press, Oxford, 2002.
18. WCED (World Commission on the Environment and Development): *Our Common Future, Oxford University Press (The Bruntland Report)*, 1987.
19. Woolcock, Michael: *Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework*, Theory and Society, 1998, str. 151-208.
20. World Bank: *The Initiative on Defining, Monitoring and Measuring Social Capital: Overview and Program Description*, Social Capital Initiative Working Paper, no.1, The World Bank, Washington, 1998.